

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

«Պատմական հուշարձանների և կուլտուրական մյուս արժեքների պահպանության նկատմամբ հոգատարությունը Հայկական ՍՍՀ ֆաղաֆացիների պարտքը ու պարտականությունն է»:
(ՀՍՍՀ սահմանադրություն, հոդված 66)

Արարատյան դաշտավայրի արևմտյան մասում, Երևանից շուրջ 50 կմ հեռու, Արագածոտն հին գավառում, ժամանակակից Հոկտեմբերյանի շրջանի Արմավիր, Հայկավան, Ջրաշեն գյուղերի տարածքում բարձրանում է մի ժայռոտ կարմրավուն բլուր: Բլրի վրա էր տեղադրված Արմավիր քաղաքի միջնաբերդը, իսկ բլրից դեպի արևմուտք տարածվում էին քաղաքային թաղամասերը: Հին ժամանակներում բլրի հարավային ստորոտով և քաղաքի հարավային եզրով հոսող Արաքսը նպաստում էր Արմավիրի պաշտպանությանը ու չուր մատակարարում նրան:

Հնության լուսապսակը մշտապես ուղեկցել է Հայաստանի հին մայրաքաղաք Արմավիրին:

Ըստ ավանդության այստեղ բնակություն էր հաստատել Հայկ Նահապետի թոռը՝ Արամայիսը, այստեղ էին ապրել նրա հաջորդները՝ Ամասիան, Հարման, Արամը, Անուշավանը, Սոսանվերը: Վերջինս ձոնված էր Արմավիրի սոսիների պուրակին, ուր գուշակություններ էին արվում: Սրանք հայ ժողովրդի հնագույն

Արմավիրի բլուրը

առասպելներն են, պատմահոր՝ Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմության» միջնորդությամբ մեզ հասած:

Բայց Արմավիր եկան ճանապարհորդներ և հնագետներ, պատմաբաններ, ճարտարապետներ, լեզվաբաններ և ստեղծվեց Արմավիրի իսկական պատմությունը: Դեռևս անցյալ դարում Արմավիրի բլուրների ստորոտներում և շրջակա գյուղերում գտնվեցին ուրարտական սեպագիր արձանագրություններ՝ Արգիշտի I-ի, Սարգուրե II-ի և Ռուսա III-ի, որոնք այժմ պահվում են Հայաստանի պատմության պետական թանգարանում: Այդ արձանագրություններից իմանում ենք, որ այստեղ մ. թ. ա. 776 թ.՝ էրեբունիի հիմնադրումից 6 տարի անց, Արգիշտի I թագավորը կառուցում է նոր քաղաք Արգիշտիխինիլին, որի արևելյան միջնաբերդը հիմնադրվել է Արմավիրի բլուրի վրա, իսկ մյուսը՝ արևմտյանը սուրբ Դավթի բլուրի վրա:

Արմավիրի բլուրի վրա հնագետները բացել են ուրարտական պարիսպը: Այն կառուցված է հում աղյուսից, քարե՝ բազալտի և հրաբխաքարի հիմքի վրա: Պարսպի հիմքի քարերը տեղ-տեղ կոպիտ

Ուրարտական սենյակ (VIII—VII դդ. մ. թ. ա.)

Մեծառանաբունի ճամփի

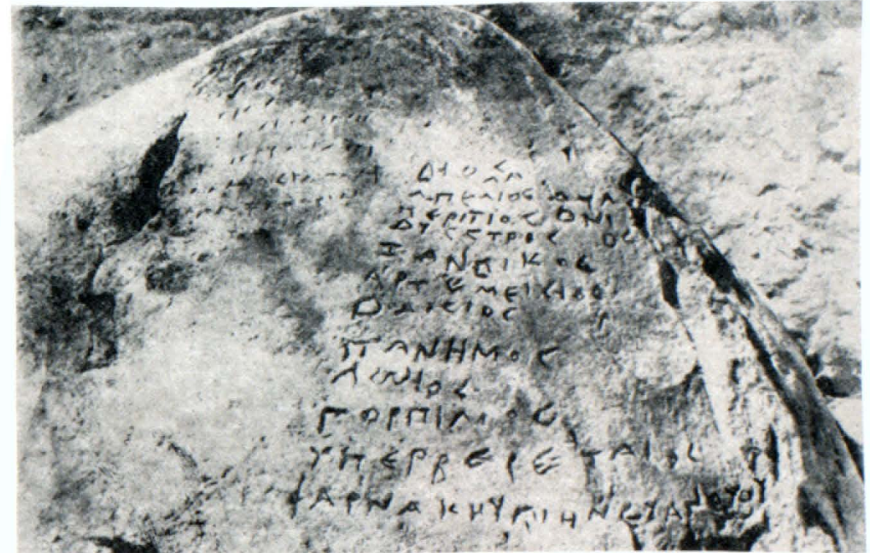
Կավե արձանիկ (II—I դդ. մ. թ. ա.)

Փայտաբեկոր պաշտամունքային նշաններով

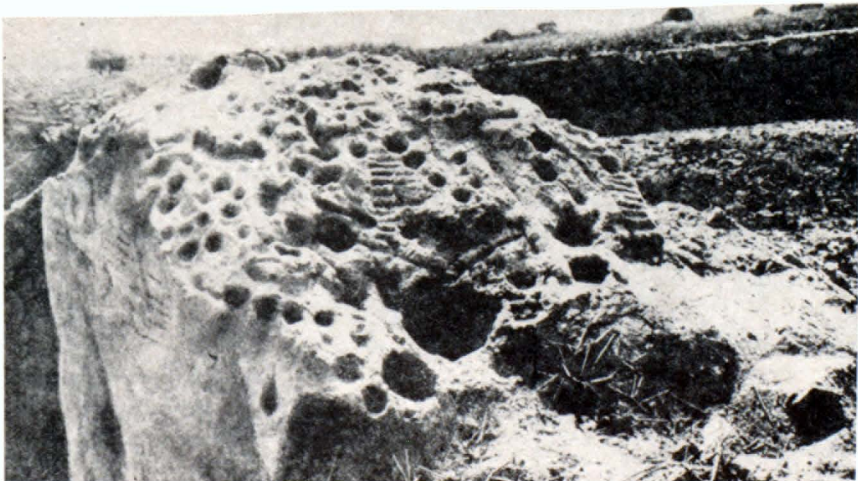
են մշակված, մյուս տեղերում՝ բարձր որակով: Երբ պարբերաբար հանդիպում էր ժայռի, ժայռի փորվում էր աստիճանաձև և աստիճանների վրա դրվում էին պարբերաբար շարքեր: Փայտափոր առունները ծառայել են ջրահեռացմանը ամրոցից:

Ամրոցի արևմտյան մասում հնում տեղադրված է եղել երկու մեծ շենք, մեկը հինգ, մյուսը երեք սենյականոց, որոնց քարե հիմքերն են պահպանվել միայն: Երկու շենքերն իրարից բաժանում է միայն նրբանցքը, որի անձրևաջրերը հեռացվում են տուֆե սալերից կառուցված առվի օգնությամբ: Ուրարտական սովորության համաձայն այն տեղ-տեղ անցնում էր հատուկ փորված ժայռի միջով ու դուրս դալիս պարսպից դուրս:

Բլրի զագաթին կանգնած է եղել ուրարտական տաճարը, որը վերափոխված օգտագործվել է նաև հայկական-հելլենիստական ժամանակաշրջանում և վերակառուցվել միջնադարում. պահպանել է նրա նախնական հարթակը, որի վրա բարձրանում էր տաճարային շենքը: Ուրարտական ճարտարապետությանն ու շինարարական տեխնիկային խիստ բնորոշ են գերազանց մշակված վեմքարերը: Տաճարին կից արևմուտքից բացվել են

Արմավիրի նուճարեն արձանագրություններ

մերձտաճարային համալիրի աղյուսաշեն, բավականին լավ պահպանված սենյակներն ու դահլիճները, երկար միջանցքը, իրար հետ կապված բազմաթիվ ղոներով: Բլրի արևմտյան մասը զրավում են երկարավուն դահլիճ-պահեստները, որտեղ սովորաբար պահվում էին ցորենի պաշարները: Ամրոցի հյուսիս-արևմտյան մասում գտնվում էր ամրոցի մուտքը, իսկ դրան կից մոտ 8 իրար նման և միևնույն չափի սենյակները՝ ամրոցի պահակախմբի կացարանները: Մ. թ. ա. VI դ. սկզբին Արգիշտիխիսի ընկավ թշնա-

միների հարվածների տակ Ավերաձու-թյան ու հրդեհի հետքերը լավ նկատվում են ամենուրեք: Քաղաքը անկում է ապրում, ավերվում է ջրամատակարարման համակարգը, բայց կյանքը աստիճանաբար աշխուժանում է նրա արևելյան մասում՝ ձևավորվող Արմավիր քաղաքում: Երբ Ալեքսանդր Մակեդոնացու հարվածների տակ ընկնում է Արեմենյան տերությունը, իշխանավոր Երվանդը իրեն Հայաստանի թագավոր է հռչակում և երկրի մայրաքաղաքը հաստատում Արմավիրում: Ուրարտական պարիսպը և

Տանառային շենք (միջին դարերում վերակառուցված)

Ջրանեղացման առու

Միջնադարյան հեձանի ճոր

Գունազարդ կրատերիսկոս (III—II դդ. մ. թ. ա.)

շենքերը կանգուն էին և պիտանի օգտագործմանը։ Երվանդունիների պալատական համալիրն են դառնում արևելյան լանջի քաղմասնայակ երկու շենքերը։ Ուրարտական տաճարը վերափոխվում է հայ արքաների Արևի և Լուսնի տաճարի։ Մուտքը ավելի արդյունավետ կերպով պաշտպանելու համար, ամրոցի հյուսիս-արևմուտքյան անկյունում, լանջն ի վայր, կառուցվում է կիսաբլուր մի աշտարակ, որի քարերը իրար միացվել են ծիծեռնակապուշի ձև ունեցող երկաթե կապիտով։ Ամրոցի արևմտյան մասում իրար զուգահեռ երկու պարիսպների միջև ընկած տարածքում տեղավորվում են ամրոցի ավելի համեստ կարգի բնակիչների, սպասավորների կացարանները։ Բլրի հարավային ստորոտում Երվանդ թագավորը երկու ժայռաբեկորների վրա դրոշմել է տալիս հունարեն արձանագրություններ, որոնք պատմում են մ. թ. ա. III դ. վերջին քաղաքական անցքերի, Արևի պաշտա-

մունքի, հունական աշխարհից կատարված մի շարք նորամտությունների մասին։

Արաքսն իր հունք փոխելով, հեռանում է քաղաքից, և Երվանդ վերջինը մայրաքաղաքը տեղափոխում է փոքր-ինչ դեպի արևմուտք՝ Արաքսի ու Ախուրյանի միախառնման տեղում կառուցված նոր քաղաքը՝ Երվանդաշատ, բայց կյսսրը Արմավիրում շարունակվում է։ Պեղումների ժամանակ գտնվել են գունազարդ խեցեղենի զեղեցիկ նմուշներ, մետաղե աշխատանքային գործիքներ և զենքեր, քարե սպասքի օրինակներ, կավե արձանիկներ և այլն։

Արմավիրի քաղաքային թաղամասերը տարածվում էին դեպի արևմուտք մինչև Նոր Արմավիրի ժայռաբլուրները։ Այստեղ հիմնադրվում է հելլենիստական դարաշրջանի ազարակ, որի բնակիչի սենյակները շեռուցվում էին բուխարիներով, իսկ տնտեսական բաժանմունքում գործում

Հելլենիստական դարաշրջանի վեմեր մետեղյա կապերի համար փորվածքներով։

Ոսկե կրծքազարդ (V—IV դդ. մ. թ. խ.)

էին խաղող ճզմելու հարմարանքներ, անգամ հնձաններ: Մ. թ. առաջին դարերում կյանքը քաղաքում աստիճանաբար մարում է: Արշակ թագավորի օրոք (մ. թ. IV դ.) Արմավիրը լքված ամրոց էր:

Կյանքը Արմավիրում վերականգնվում է Բագրատունիների իշխանության տարիներին և շարունակվում Զաքարյանների ժամանակ: Արմավիրի բլրի վրա ծնունդ է առնում մի փոքր միջնադարյան բնակավայր իր կացարաններով, թոնիրներով և տնտեսական հորերով:

XIII դարի սկզբում մոնղոլները ավերեցին, ոչնչացրին այդ բնակավայրը:

Տիրացյան Գևորգ Արտաշեսի
Հին ԱՐՄԱՎԻՐ

© ՀՍՍՀ պատմության և կուլտուրայի
հուշարձանների պահպանության ընկերու-
թյուն

Մասն. խմբագիր՝ Բ. Ն. Առաքելյան
Խմբագիր՝ Ս. Վ. Ստեփանյան
Նկարիչ՝ Ս. Ս. Մկրտչյան
Տեխն. խմբագիր՝ Ա. Գ. Ասրյան
Վերստուգող սրբագրիչ՝ Գ. Հ. Ղազարյան:

Հանձնված է շարվածքի 21.07.1986 թ.:
Ստորագրված է տպագրության
14.07.1987 թ.: Տորմատ՝ 84×108¹/₃₂:
Թուղթ՝ «Կավճապատ», տպագր. 0,42
պսյմ. մամ. հրատ.՝ 0,4 մամ.: Պատվեր
780: Տպաքանակ 10000: Գինը 15 կոպ.:
ՀՍՍՀ հրատարակչությունների, պոլիգրա-
ֆիայի և զրքի առևտրի գործերի պետա-
կան կոմիտեի № 2 տպարանի մասնաճյուղ,
Երևան, Մարշալ Բաղրամյանի պող. № 26: